

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ ХАБАРНИЦТВА: АНАЛІТИКА І ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

MACROECONOMIC DIMENSION OF BRIBERY PROBLEM: ANALYTICS AND CO-RELATIONS

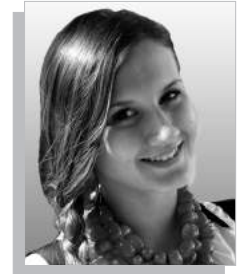

Казимир ВОЗЬНИЙ,
кандидат економічних наук,
Тернопільський національний
економічний університет

Kazymyr VOZ'NY,
PhD Economics,
Ternopil National Economic University

Тетяна ВОЗЬНА,
Тернопільський національний
економічний університет

Tetyana VOZ'NA,
Ternopil National
Economic University

Фундаментальними економічними проблемами людини є проблеми її прогресу, розвитку, вдосконалення; накопичення й передачі позитивних якісних та кількісних змін, знань, умінь та досвіду облаштування комфортного, матеріально й духовно забезпеченого життя. Поступальний розвиток людської спільноти ґрунтується насамперед на економічному фундаменті, який вибудовували протягом тисячоліть різні народи та цілі цивілізації. Історія сучасної homo economicus, тобто людини економічної, є багатограним і цікавим явищем, що органічно поєднує та переплітає в собі такі аспекти людського життя, як культура, традиції, ментальність, політика, мистецтво, наука, релігія тощо. У цьому контексті важко визначити чітку грань у межах взаємного проникнення різних аспектів людського життя та напрямів їх взаємного впливу. У певному розумінні сучасну економіку капіталістичного типу, що превалює як глобальний вектор розвитку світового господарства, слід вважати своєрідним історичним підсумком генезису системи економічних та інших відносин між людьми. Дослідження, встановлення й оцінка механізмів взаємозалежностей між сучасною економікою, з одного боку, та різними аспектами людського життя, з другого боку, дозволяє сформувати якісно зрілу ідеологію та філософію економічного розвитку людського суспільства, визначити ієрархію його потреб і вибудувати цілісний концепт управлінських пріоритетів державного менеджменту.

«Цікаво, що і вивчення економіки, і розвиток механізмів регуляторного впливу на неї зазвичай відбуваються шляхом встановлення якомога чіткішої системи взаємних зв'язків між результатами економічної діяльності та емпіричними факторами, що їх зумовлюють. Такий підхід видається доволі раціональним і виправданим. Проте він аж ніяк не вичерпує, як показує новітній досвід розвитку світової економіки, всіх проблем, що виникають перед «економічною людиною». Економіка продовжує залишатися чи не найменш керованою і погано прогнозованою сферою життєдіяльності людини. Вона періодично виходить з-під контрольного впливу, зазнає не завжди бажаних кількісних та якісних змін, періодично показує своє «жорсточе обличчя» через такі прояви свого ринкового характеру, як безробіття, циклічність, інфляція, девальвація, грошова фетишизація життя і т. ін. Об'єктивно існує необхідність подальшого пошуку розуміння природи сучасного «ринкового організму» [1, с. 5].

Однією з центральних проблем економіки є обґрунтування спонукальних мотивів економічної (трудової) діяльності людини. Домінуючою спонукою економіки вважають потреби. Великий енциклопедичний словник визначає поняття «потреб» у такий спосіб: «нужда в чому-небудь об'єктивно необхідному для підтримки життєдіяльності та розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому, внутрішній мотиватор активності» [2, с. 949]. Потреби – це об'єктивні умови існування людини, завдяки яким відбувається її фізіологічне, соціальне, інтелектуальне та духовне відтворення. Для задоволення потреб людина повинна вступити в ділові відносини з іншими людьми, що й становить основу ринкових відносин.

Унікальним і суперечливим соціально-економічним феноменом, вмонтованим у систему ділових стосунків між людьми, є таке явище, як **хабарництво**. Воно продовжує залишатися активним і впливовим агентом задоволення людських потреб і розв'язання найрізноманітніших проблем попри його негативні оцінки та спроби подолання протягом тисячоліть.

Дослідженнями феномену й природи хабара та корупції радянської епохи займалася значна кількість авторитетних науковців. Спільною родовою ознакою їх досліджень є те, що основний змістовний акцент робиться на суто юридично-паровій складовій проблеми. Економічний контекст у цих дослідженнях присутній лише побіжно і не акцентовано.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб дати якомога повнішу і всебічну економічну оцінку цього древнього «паразита» системи соціально-економічних відносин.

Завдання дослідження полягає в розкритті природи, визначенні економіко-соціальних причин, мотивів та наслідків хабарництва.

Фундаментально домінуючою економікою є проблема невідповідності між людськими потребами та загальною сумою виробничих можливостей суспільства, які покликані задовольняти ці потреби. Людська спільнота загалом і кожна людина зокрема постійно шукають прийнятні та оптимальні способи розв'язання цієї проблеми. Як не дивно, але згадана вище глобальна економічна проблема тісно пов'язана з явищем, що є предметом нашого наукового інтересу.

Хабарництво посилає особливе, суперечливе, але разом з тим чільне місце в системі соціально-економічних відносин. Обов'язково потрібно зауважити особливу парадоксальну природу цього явища. З одного боку – етика, культура, релігія і право одноголосно засуджують і критикують його; людство пробує його викоринити, подолати за допомогою системи жорстких і дуже радикальних заходів. З другого боку – саме хабар при розв'язанні різних проблем, що виникають перед людиною, є «засобом останньої надії».

Складається ситуація, за якої людина, засуджуючи корупцію як явище загалом, за певних обставин приймає його як крайній засіб розв'язання актуальних для себе проблем.

Коротка історія хабарництва. Цікаво зазначити, що хабарництво як явище, що супроводжує життя людини, за свідченнями дослідників [3], існує ще з первіснообщинних часів. В архаїчному суспільстві плата племенному вождю вважалася загальноприйнятною нормою. Вона виступала своєрідною компенсацією за захист і можливість бути частиною спільноти. Водночас у давньогрецьких державах-полісах і республіканському Римі корупція була практично відсутня. Проте незабаром у римському праві з'являється термін «согитриге» – псувати, підкуповувати; зловживання посадою. Імператори намагалися боротися з хабарництвом, забороняючи чиновникам приймати золоті вінки від міст, проте особливих успіхів у цьому змаганні з корупцією не було досягнуто вже тоді.

Використання службового становища в середньовічній Європі стає майже нормою. А в Росії в цей же період служиві люди, крім платні з казни, отримують «годування», тобто плату від зацікавлених осіб. Поступове посилення контролю за життям і діяльністю громадян змусило чиновників таємно порушувати закон, допомагаючи підданим сховатися від контролю. Російські імператори **Іван III**, **Іван Грозний** і **Петро I** суворо карали за хабарництво. А ось період правління **Миколи I** (1825-1855) став благодатним для корупціонерів. Хоча вважається, що країни Сходу славилися відносною терпимістю до «даропіднесення», за словами **Геродота**, для прикладу, у Персії в VI ст. до н.е. цар **Камбіз II** наказував знімати шкіру з судді, викритого

У статті досліджено механізм наявних зв'язків між динамікою макроекономічних процесів та рівнем корупційності національної економічної системи, зроблено спробу дати кількісну оцінку природи такого роду зв'язків і тенденцій їх взаємозалежності через показники валового внутрішнього продукту та індексу сприйняття корупції.

In the article the mechanism of existing correlations between macroeconomic processes dynamics and national economic system corruption level is researched, the attempt to qualitatively evaluate the nature of these correlations and trends of their inter-dependence through the indexes of Gross Domestic Product and Corruption Perception Index is made.

в тому, що він за хабар виніс несправедливий вирок. При цьому його шкірою обтягували крісло наступника, нагадуючи в такий жорстокий спосіб про кару за такий злочин. На Сході ж, як вважають науковці, з'явилися перші дослідження корупції. Так, **Чанак'я**¹ (середина IV ст. до н.е. – 1 пол. III ст. до н.е.), автор трактату «Арташастра» (у перекладі із санскриту – «Наука про користь»), описав 40 видів розкрадань чиновниками.

У XVIII столітті в Західній Європі намітилася певна позитивна тенденція в подоланні хабарництва в чиновницькому середовищі. Наприкінці XIX ст. влада чиновників знову посилювалася, оскільки посилювалися заходи державного контролю. Водночас почав активно заявляти про себе та свої інтереси великий бізнес, тому чиновники та політики, зацікавлені «подарунками», знов стали актуальними. Після Другої світової війни з'явилася партійна корупція. Корупційний спрут облугав усі види соціально-економічних відносин у всіх країнах світу, а політики стали використовувати своє становище як джерело особистого збагачення. Так, президента Індонезії **Сухарто** називали «Містер 10%» за суму хабара для іноземних компаній. Звинувачень у корупції зазнавали й зазнають досі, як свідчать засоби масової інформації, чиновники та політики найвищого рангу різних країн світу. Починаючи із 70-х років XX століття корупція стала розглядатися як глобальна проблема сучасності, що гальмує розвиток країн світу. Практика останніх років свідчить, що чиновники і політики дедалі частіше «легітимно поєднують» посади в державному й комерційному секторах економіки. Зловживаючи своїм становищем, вони формально вже навіть не отримують хабарі, а просто захищають свої особисті бізнесові інтереси [3].

Морально-етичні, правові, бізнесові та соціологічні інсталяції хабарництва. Хабарництво та корупція як явища, що мають соціальні й економічні корені й такі ж наслідки, стали предметом інтересу та оцінок у різних вимірах існування людини: **моралі, етиці, культурі, права, бізнесу, менеджменту, соціології** тощо. Розглянемо ці різнопланові оцінки та підходи до обраної предметної проблеми.

Морально-етичні та культурологічні оцінки хабарництва й корупції містять у собі яскраво виражені сакральні сліди. Іншими словами, ставлення до хабарництва й корупції зумовлено традиційними для відповідних культур та етносів домінуючими релігійними й філософсько-світоглядними впливами. Саме вони стали основою для формування відповідних типів економічних субкультур та ментальностей.

У Святому Письмі проблема корупції та хабарництва розкривається через ставлення християнського віровчення до таких категорій, як викуп, плата, подарунків, підкуп, винагорода, власне хабар. У Біблійному розумінні хабаром вважають гріховний підкуп судді (суду) з метою перекручення істини та правосуддя. У Книзі пророків Соломонових знаходимо: «Лиходій бере гостинця з пазуки, щоб викривити шляхи правосуддя» (17:23) [4]. Християнство визначає хабар як дію, яка спричиняє прямий та глибокий конфлікт віруючого із самим Богом. У Книзі пророка Єзекілія (22:12) сказано: «Підкуп беруть у тебе, щоб кров проливати, лихву та відсотка береш ти й ошукуєш утиском ближніх своїх. А Мене ти забуваєш, Говорить Господь Бог...» [5]. У Книзі пророка Михея (7:3) сказано: «Руки їхні обернені на те, щоб уміти чинити лихе; урядовці вимагають дарунків, і судді судять за хабарі, а вельможі вивідають недобрі жадання душі своєї і перекручують справу» [6].

Ісламське віровчення також однозначно негативно ставиться до проблеми хабарництва. Хабар, за канонами Шаріату, є одним з видів незаконного привласнення чужого майна. У Корані сказано: «Не привласнюйте незаконно майна один одного і не підкупуйте цим [майном] суддів, щоб навмисно привласнити частину власності [інших] людей грішним шляхом» [7]. Хабарник, хабародавець та посередник є співучасниками одного злочину. Пророк **Мухаммед** сказав: «Аллах прокляв хабарника, хабародавця і їх посередника». У Книзі Хадісів Булуг Аль-Марама сказано: «Передають, що... посланець Аллаха... прокляв того, хто пропонує хабар, і того, хто бере хабар» [8].

Правові оцінки. Кримінальний Кодекс України визначає зміст даного поняття в такий спосіб: «Хабар – це незаконна винагорода матеріального характеру, тобто предмет хабара має виключно матеріальний характер. Ним можуть бути майно (гроші, матеріальні цінності та інші речі), право на майно (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних чи ремонтних робіт тощо)» [9].

Змістовно близьку до «хабара» інсталяцію має термін «корупція» – діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [10].

«Хабарництво, – за визначенням **В.Бондара**, – це одна з форм проявів корупції, суспільно небезпечне діяння, яке полягає в передаванні хабародавцем або посередником і одержанні службовою особою матеріальних цінностей, права на майно або вчинення дій майнового характеру на користь службової особи (третіх осіб) за виконання (невиконання) в інтересах хабародавця чи третіх осіб діянь зумовлених його службовим становищем і пов'язаних з його владними чи службовими повноваженнями» [11, с. 425].

Кримінальний Кодекс Росії дає таку інтерпретацію поняття «хабара»: «Прийняті посадовою особою матеріальні цінності (предмети або гроші) або будь-яка майнова вигода чи послуги за дію (чи, навпаки, бездіяльність) в інтересах хабародавця, яку ця особа могла або повинна була вчинити в силу свого службового становища» [12]. Дії, пов'язані з передачею та отриманням хабара, в Росії та багатьох інших країнах визнаються як протизаконні такі, що підпадають під дію Кримінального кодексу РФ.

Бізнесові та маркетингові оцінки. Попри категоричність в оцінці хабарництва та корупції, властиву для загальних моралі, культури та етики людських стосунків, як показує світовий досвід та проведені нами дослідження, у суспільстві в цілому має місце певний соціально-психологічний феномен, що формує якісно іншу й більш терпиму до цих явищ субкультуру. Йдеться насамперед про **бізнес та менеджмент**. Останній – як вид діяльності та окрема наука – покликаний забезпечувати інтереси першого та давати йому ефективні інструменти управлінського впливу. Щодо **бізнесу**, то слід зазначити, що його основними рушіями є:

- у сфері економіки – фундаментальне бажання примножити власність;
- у сфері психології – бажання бути успішним, соціально актуальним і значимим.

Наявність цих двох головних мотиваторів бізнесової (підприємницької) діяльності, з одного боку, та різного роду суб'єктивних і об'єктивних перешкод на шляху до досягнення визначених бізнесових цілей – з другого, сукупно й визначають більш толерантне ставлення бізнесу до проблем хабарництва та корупції в тій їх частині, де вони дозволяють «обійти» гострі кути економічної реальності.

Відповідна проєкція такого терпимого підходу до нашої предметної проблеми відслідковується і в менеджменті. У рамках теорії «традиційної корпорації» (на відміну від теорії «метрокорпорації») залишається своєрідна завульована теоретична ніша для того, щоб хабар став неофіційним інструментом урегулювання нештатних та економічно актуальних проблемних питань бізнесу. Корпоративна субкультура без особливої публічної афіші припускає використання засобів «неофіційного зацікавлення» для мінімізації бізнесових ризиків та запобігання прямих економічних втрат. При цьому межа між законністю й незаконністю в діях бізнесменів вельми умовна й хитка.

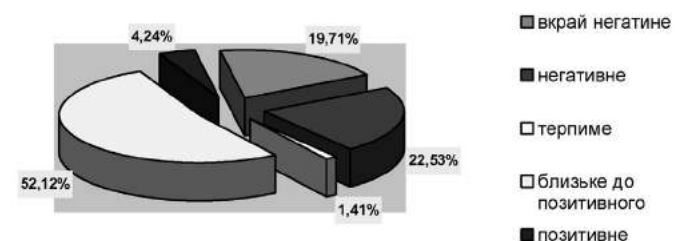
Соціологічні оцінки. Проведені нами пілотні соціологічні дослідження виявили глибокий рівень імплантованості цього явища в життя нашого сучасного суспільства. Серед 1700 респондентів соціальних мереж віком від 16 до 25 років украї негативно до дачі хабарів ставляться 335 опитуваних; негативно – 383 чол.; терпимо – 24 чол., 886 молодих людей вважають хабар найефективнішим засобом розв'язання проблеми лише в безвихідних ситуаціях, 72 опитуваних ставляться позитивно до хабарництва. Відсоткова структура соціальних реакцій нашого суспільства на корупційні явища представлена на **рис. 1**.

Іншими словами, як свідчать проведені нами дослідження, хабарництво в соціальному вимірі слід вважати на сьогодні явищем, що має високий рівень суспільної терпимості та адаптованості, що в поєднанні з іншими інституційними факторами робить його надзвичайно актуальним, поширеним і поліфонічним.

Негативні макроекономічні наслідки хабарництва та корупції. Про актуальність саме економічної складової в контексті предмету нашого дослідження можуть свідчити такі обставини. Питання хабара та корупції як суспільних явищ у переважній більшості випадків актуалізуються саме в економічній площині, тобто при розв'язанні різноманітних побутово-особистісних та бізнесових проблем. За оцінками експертів українського Центру соціального прогнозування (ЦСП), до групи надвисокого рівня корумпованості в Україні потрапили працівники ДАІ, депутати парламенту, податкова міліція, адміністрація Президента, уряд, місцева влада та органи самоврядування, політичні партії, міліція, судді й прокуратура, тобто структури, що прямо чи опосередковано «замікають» на собі вирішення різнопланових проблемних питань, що є за своєю природою економічними. За оцінками тих же аналітиків, у бізнесі складається просто катастрофічна ситуація, за якої «хабар» стає фактично офіційною і майже легальною статтею в структурі виробничих витрат фірми; деякі підприємці щомісячно «закладають» у структуру очікуваного доходу до 30% фінансових ресурсів, що призначені для хабарів чиновникам та різним структурам, від яких залежить розв'язання різних проблемних питань [13].

Поширеність хабарницько-корупційних схем взаємодії економічних агентів у суспільстві є яскравим та індикативним свідченням неефективної економічної політики держави. Більше того,

Рис. 1. Структура соціальних реакцій суспільства на прояви хабарництва

корупція та хабарництво є свого роду «почесним ескортом» національної економіки насамперед бідного суспільства, суспільства антидобробуту. Саме через економічну зумовленість хабарництва як системного явища воно виявляє свій тісний зв'язок з такими суто економічними процесами, як інфляція та девальвація: зростання першої та посилення другої практично автоматично тягнуть за собою зростання чиновницьких «тарифів».

Зазначимо, що хабарництво й корупція, виростаючи з економічного середовища, у ньому ж залишають найбільше негативних «слідів».

Чи не найвагомим економічним дефектом корупції та хабарництва є те, що вони значною мірою підмінюють собою **конкурентний** механізм, тобто те, що за своїм визначенням є системою основою ринкової економіки. Критичне поширення в економіці країни цих паразитичних явищ може призвести до того, що в певний момент часу в економічній системі можуть відбутися структурні зміни в механізмах її функціонування, може відбутися гіпертрофія класичних схем взаємодії економічних агентів, порушення балансу економічних інтересів та недемократичний перерозподіл власності в країні.

Найактуальнішим з-поміж предметних питань, що визначають зміст нашого дослідження, є питання про те, якою ж мірою кореспондують між собою корупційні явища та економічні процеси? Щоб отримати відповідь на сформульоване вище питання, потрібно визначитися з тим, які конкретно показники потрібні для оцінки сили зв'язку цієї потенційно кореспондентної пари. У першому випадку найбільш доцільним нам видається показник індексу сприйняття корупції (ІК), а в другому – показник ВВП країни, що характеризують обидва явища за рівновеликі проміжки часу.

Індекс сприйняття корупції (ІК) – один з найбільш уживаних та методично ґрунтовних показників, що характеризує дану проблему на рівні національних економік окремих країн та світу в цілому. Цей показник розраховується експертами міжнародної неурядової організації Transparency International на основі системних різнопланових соціологічних оцінок, які характеризують рівень корупції в кожній окремій країні. Не вдаючись у методичні тонкощі розрахунку згаданого індексу, зазначимо лише, що він розраховується за шкалою від 0 до 10 балів, де 0 характеризує країну з **найвищим** рівнем корупції, а 10 – **найнижчим** [14].

Проведений нами аналіз залежності ґрунтується на зіставленні даних про рівень корумпованості вітчизняної економіки та обсягів ВВП, що вона виробляла за останні 14 років. Скористаємося для нашого аналізу методом порівняння паралельних рядів, що дозволить простежити співвідношення, виявити силу та напрямок взаємних зв'язків. При цьому ми використаємо **коефіцієнт кореляції Фехнера**.

Коефіцієнт кореляції Фехнера розраховують за формулою:

$$Kf = \frac{C-H}{C+H}, \quad (1)$$

де C – кількість знаків відхилення показника від його середнього значення, які збігаються за обома рядами; H – кількість знаків відхилення показника від середнього значення, які не збігаються.

Відповідні розрахунки містить **табл. 1**. Середнє розрахункове значення факторної ознаки (X) індексу сприйняття корупції (ІК) протягом останніх 14 років становило 2,46. Аналогічний показник номінального ВВП в Україні (Y) за той же період досяг 528,726 млрд. грн. Використавши **формулу (1)** та дані **табл. 1**, обчислимо значення **коефіцієнта кореляції Фехнера**:

$$Kf = \frac{C-H}{C+H} = (7-7)/(14) = 0.$$

Отриманий результат свідчить про взаємну індиферентність явищ, що стали предметом нашої оцінки. Проте, як на нашу думку, робити категоричні висновки тільки на основі наведеного вище передчасно. Однією з імовірних причин отриманого результату може служити той факт, що номінальний ВВП хоча й комплексно оцінює загальну динаміку розвитку національної економіки, проте не позбавлений істотного і велими серйозного, з огляду на наші дослідницькі завдання, недоліку – він містить інфляційну складову. Для того щоб оцінка зв'язку була більш достовірною, ми скористалися цінним індексом Пааше² [17] з метою дефлявання номінального ВВП і приведення його до реального рівня за той же період часу. Застосовуючи той же методичний засіб, ми провели аналогічні дослідження для оцінки зв'язку індексу сприйняття корупції та реального ВВП України за період з 1998 по 2011 рік (**табл. 2**).

Результати розрахунків виявилися абсолютно аналогічними: **коефіцієнт кореляції Фехнера** має таке ж нульове значення. Більше того, аналогічна оцінка зв'язку індексу сприйняття корупції з обсягами ВВП в розрахунку на душу населення в Україні також не виявила істотних зв'язків між ними.

Здійснені нами вище динамічні оцінки дуже поверхнево розкривають природу взаємозв'язків і ще менше взаємних впливів, що виникають між корупційними проявами та макроекономічними результатами. Наші подальші дослідження ґрунтувалися на загальній і мотивованій логіці залежності між досліджуваними явищами. У контексті окресленої вище аналітичної полеміки доречно згадати слова президента Центру економічного розвитку **Олександра Пасхавера**, який зазначив: «Хабарництво – це податок. Додатковий податок на всі економічні дії» [18]. Податок за своїм, так би мовити, визначенням, навіть гіпертрофований у форму хабара, не може бути індиферентним щодо економічних результатів функціонування країни, оскільки за своєю економічною природою він є своєрідним, нелегітимним і

Таблиця 1. Розрахунок коефіцієнта кореляції Фехнера (Kf) для оцінки зв'язку рівня корумпованості та обсягів номінального ВВП в Україні за період 1998-2011 років

№ п/п	Роки	Значення індексу сприйняття корупції (X)	Обсяг номінального ВВП, млн. грн. (Y)	Знак відхилення		Збіг (С) або незбіг (Н) знаків
				по X	по Y	
1	1998	2,8	102593	+	-	Н
2	1999	2,6	130442	+	-	Н
3	2000	2,6	170070	+	-	Н
4	2001	2,1	204190	-	-	С
5	2002	2,4	225810	-	-	С
6	2003	2,3	267344	-	-	С
7	2004	2,2	345113	-	-	С
8	2005	2,6	441452	+	-	Н
9	2006	2,8	544153	+	+	С
10	2007	2,7	720731	+	+	С
11	2008	2,5	948056	+	+	С
12	2009	2,2	913345	-	+	Н
13	2010	2,4	1082569	-	+	Н
14	2011	2,3	1306300	-	+	Н
Разом		34,5	7402168	X	X	X

Джерело: розраховано авторами на основі Офіційного сайту Transparency international the global coalition against corruption [Електронний ресурс] // Міжнародна прозорість: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: http://www.transparency.org/publications/annual_report [15] та Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [16].

Таблиця 2. Розрахунок коефіцієнта кореляції Фехнера (Kf) для оцінки зв'язку рівня корумпованості та обсягів реального ВВП в Україні за період 1998-2011 років

№ п/п	Роки	Значення індексу сприйняття корупції (X)	Обсяг реального ВВП, млн. грн. (Y)	Знак відхилення		Збіг (С) або незбіг (Н) знаків
				по X	по Y	
1	1998	2,8	91593	+	-	Н
2	1999	2,6	102388	+	-	Н
3	2000	2,6	138134	+	-	Н
4	2001	2,1	185712	-	-	С
5	2002	2,4	214812	-	-	С
6	2003	2,3	247038	-	-	С
7	2004	2,2	299681	-	-	С
8	2005	2,6	354438	+	-	Н
9	2006	2,8	473671	+	+	С
10	2007	2,7	587154	+	+	С
11	2008	2,5	734415	+	+	С
12	2009	2,2	809344	-	+	Н
13	2010	2,4	941201	-	+	Н
14	2011	2,3	1155506	-	+	Н
Разом		34,5	6335087	X	X	X

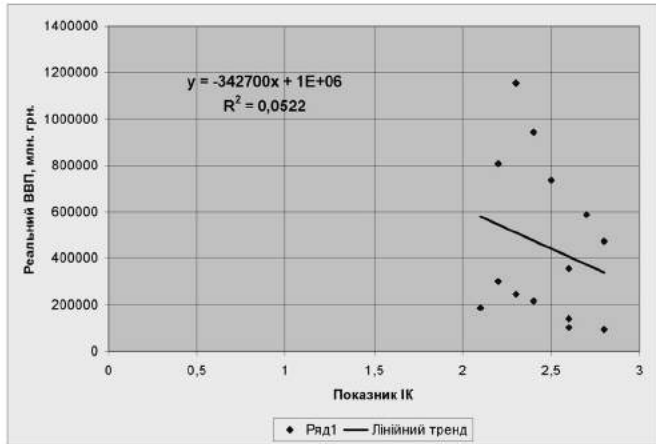
Джерело: розраховано авторами на основі Офіційного сайту Transparency international the global coalition against corruption [Електронний ресурс] // Міжнародна прозорість: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: http://www.transparency.org/publications/annual_report [15] та Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [16].

незаконним «потоком доходів і витрат», що спроможні змінити загальні статистичні та динаміку економічної системи і напрями її розвитку.

Для того щоб розширити формат дослідження та проаналізувати характер взаємозв'язків між згаданими економічними явищами більш глибоко, ми скористалися іншими методичними засобами дослідження (**рис. 2**). По осі абсцис ми відклали показники індексу сприйняття корупції, а по осі ординат – відповідні їм показники реального ВВП. Варіативність у комбінаціях поєднання всіх факторно-результативних пар ми згладили за допомогою тренду. З урахуванням значення показника апроксимації (R²) підбрали найбільш достовірну функцію, що описує характер залежності між включеними в модель явищами.

Побудований графік та тренд, розрахований на основі даних про рівень корупції в Україні та обсягів реального ВВП за 14 років, виявив дуже цікаву, хоча й не дуже значну динамічну залежність між обома досліджуваними явищами. Виявляється, і в цьому є певний парадокс, що зі збільшенням індексу сприйняття корупції, тобто зваживши на його методичну природу, про яку йшлося вище, зі зменшення рівня поширеності цього явища, обсяги реального ВВП в країні мають тенденцію до зменшення. І на-

Рис. 2. Взаємозалежність рівня коруптованості та обсягів ВВП в Україні за період 1998-2011 років

впаки, зменшення показника ІК, тобто зростання коруптованості національної економіки, спричиняє зростання рівня обсягів реального ВВП. У який же спосіб можна раціонально пояснити таку залежність між досліджуваними явищами? Звісно, проведені нами оцінки мають певні методичні недоліки, зумовлені не стільки обраним нами алгоритмом аналізу, скільки методичною специфікою³ розрахунку обох «часників» результативно-факторної пари. Проте не вони є визначальною домінантою, що зумовила такий парадоксальний результат. Хабар в умовах гіпертрофованої квазіринкової економіки є хоча й незаконним, проте ефективним засобом реалізації економічних інтересів суб'єктів підприємництва. Корупційний дохід хабароємця більшою чи меншою мірою живить сукупний попит і, крім того, забезпечує хабародавцеві певні переваги, що сукупно й визначає характер парадоксальної залежності між описаними вище показниками. Закритість або непрозорість усіх інших каналів розв'язання бізнесових проблем зумовлює вимушений вибір суб'єкта ринку на користь хабара.

Корупція й хабарництво є своєрідним «обов'язковим податком», що свідчить про неефективність державної економічної політики. При цьому від такої системи «оподаткування», як доводить наша економічна практика, суб'єкти ринку не спроможні відійти навіть за великого бажання. Якщо офіційну систему оподаткування можна якщо не обійти, то принаймні легально мінімізувати фіскальні виплати, то «корупційний податок» такої рестрикції практично не піддається. Про інституційний політико-економічний характер досліджуваної проблеми можуть свідчити саркастичні за своєю відвертою формою, але справедливі за змістом слова видатного американського економіста **К. Боулдінга** (1910-1993): «Корупція – це ринкова економіка всередині політичного життя» [19]. Економісти довели, що боротьба з корупцією дає негайні вигоди у співвідношенні 1:23 в окремі країни і 1:250, якщо боротьба ведеться на міжнародному рівні [3]. Тому випливає висновок: з хабарництвом та корупцією потрібно боротися солідарно, тобто через поєднання продуктивних потенціалів різних інститутів сучасного суспільства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені нами дослідження дають підстави для такого **узагальнення**: хабарництво як ганебне соціально-економічне явище має надзвичайно глибокі причинні корені та багатопланові неоднозначні за силою на напрямками прояву зв'язки. Авторські дослідження не дають і не можуть дати вичерпної відповіді на всі питання, що визначені як предметні для даної статті. Вони швидше окреслюють контури подальших і більш глибоких досліджень взаємопроникаючих впливів економіки, політики, культури, психології, соціології та інших сфер людського життя

Корупція та хабарництво мають прямі негативні макроекономічні наслідки у формі:

- зростання тіньового сегменту національної економіки;
- зниження ефективності державної регуляторної політики;
- зменшення надходжень до бюджету або ж навіть «вимивання» його ресурсів через порушення фіскального й митного законодавства (маніпуляції з митними платежами, незаконне відшкодування ПДВ тощо);
- заниження сум і ставок орендних платежів за користування майном і приміщеннями;
- порушення законодавства у сфері землекористування та використання інших природних ресурсів;
- зловживання при розподілі квот, наданні ліцензій і дозволів, проведенні тендерів тощо;
- надання економічно немотивованих переваг окремих агентам ринку;
- зростання соціальної напруги в суспільстві та втрати населенням країни довіри до інститутів державної влади.

Боротьба з хабарництвом на рівні ліквідації його наслідків – хибний шлях. Подолання причин і коренів цього явища – єдиний засіб боротьби з ним. Хабарництво та корупція – явища багатопланові, що набувають нових форм для власної адаптації та виявляють надзвичайно високу резистентність щодо засобів боротьби з ними. За своєю унікальною здатністю пристосовуватися до мінливих умов і здійснювати формальні мутації вони нагадують певний соціально-економічний вірус. Саме тому для боротьби з ними використовуються численні й різнопланові за змістом методи, наприклад, такі як: введення єдиних фінансових стандартів обліку й звітності, підконтрольність чиновників громадянам, розгортання нових ініціатив і програм світового співтовариства, спрямованих на боротьбу з бідністю в країнах так званого «третього світу», спрощення податкового й реформування кримінального законодавства тощо. Ліквідація соціально-економічних передумов існування корупції та хабарництва, розвиток нової філософії «етичного бізнесу» й культури чесної конкуренції в поєднанні з належним за якістю законодавчим забезпеченням спроможні започаткувати в цьому напрямі позитивні зміни, які обов'язково будуть «оплачені» відповідними макроекономічними наслідками.

ПОСИЛАННЯ

¹ Автор відомий також під іменами Каутілья, Вішнугупта і Ватсьяна.

² Індекс Пааше – один з варіантів розрахунку агрегованого цінового індексу, що застосовується для оцінки зміни цін товарів і визначається шляхом зважування цін двох часових періодів та елімінації обсягів виробництва поточного (звітного) періоду.

³ Для прикладу: за 14 років методика розрахунку ІК зазнавала помітних змістовних змін. Крім того, формат індексу (лише один знак після коми) не дозволяє досягнути потрібного рівня глибини диференціації залежностей між обраними показниками і значно погіршує якість аналітики зв'язку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольний К.З. Іслам і сучасна економіка: порівняння і взаємозв'язки / К.З.Вольний // *Економічна теорія*. – 2010. – № 4. – С. 5-14.
2. Большой энциклопедический словарь. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Большая Российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 2004. – 1456 с.
3. «Лихомство» – это коррупция? История взяточничества [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-23198/>.
4. Біблія. Книга Притч 17:23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/64/20/>.
5. Біблія. Книга пророка Іезекиїля 22:12 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliya.org.ua/bibliya/iez.html>.
6. Біблія. Книга пророка Михея 7:3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/64/33/>.
7. Перевод смыслов Корана. Сура 2. аль-Бакара «Корова» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://quran.ipamiss.com/sura-2/181-190.html>.
8. Булуг Аль-Марам. Достижение цели: сборники Хадисов. Книга 7. Торговля. 830 [Електронний ресурс] / Булуг Аль-Марам. – Режим доступа: http://hadis.vchechne.ru/bm/bm_7.html.
9. Стаття 368 ККУ. Одержання хабара [Електронний ресурс] // Апелляція – правовий портал. – Режим доступу: <http://apelyaciya.org.ua/content/stattya-368-oderzhannya-habara>.
10. Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=356%2F95-%E2%F0&p=1223274668736376>.
11. Бондар В.І. Щодо проблеми визначення хабарництва в кримінальному праві України [Електронний ресурс] / В.І.Бондар // Митна справа. – 2011. – № 1 (73), ч. 2. – С. 421-425. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2011_1_2/421.pdf.
12. Взятка [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
13. Кожен третій українець вважає, що давати хабара – цілком нормально [Електронний ресурс] // Лабораторія соціологічних досліджень ВНТУ. – Режим доступа: http://socio-lab.osvita.com.ua/ukr/articles/each_3ukr_graft_is_good/.
14. Бова А. Transparency International: індекс сприйняття корупції [Електронний ресурс] / Андрій Бова // Український центр політичного менеджменту. – Режим доступа: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=22&c=229>.
15. Transparency International the global coalition against corruption [Електронний ресурс] // Міжнародна прозорість: офіційний веб-сайт. – Режим доступа: http://www.transparency.org/publications/annual_report.
16. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Inflation, GDP deflator (annual %) [Електронний ресурс] // The World Bank working for a world free of Poverty: Світовий банк: офіційний веб-сайт. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG>.
18. Попов Сергій. Хабарі ростуть разом з інфляцією [Електронний ресурс] / Сергій Попов // Українська правда. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/07/9/162944/>.
19. Кутателадзе С.С. Кеннет Боулдинг – ученый и поэт: [к 100-летию со дня рождения] [Електронний ресурс] / С.С.Кутателадзе // Вестник Владикавказского научного центра. – 2010. – № 3. – С. 72-73. – Режим доступа: <http://www.math.nsc.ru/LBRT/g2/english/ssk/boulding-100.html>.